

โลกทัศน์ของชาวสเปนต่อพระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรสยาม ช่วงปลายศตวรรษที่ 19*

สถาพร ทิพยศักดิ์**

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอมุมมองของข้าราชการสำนักในสมเด็จพระราชินีอิชabela ที่ ๒ แห่งราชอาณาจักรสเปนซึ่งเดินทางมาสยามในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๙ เพื่อตรวจสอบสถานการณ์ของอาณาจักรคอมโพ้นทะเลในเอเชียขณะที่สเปนมีข้อพิพาทกับอาณาจักรของตนและนำไปสู่ความล่มสลายของจักรวรรดิสเปนในที่สุด ผู้บันทึกบรรยายสถานการณ์ของพระพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวโดยครอบคลุมองค์ประกอบหลักของพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จัดเป็นเอกสารสำคัญด้านความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่างราชอาณาจักรสยามและราชอาณาจักรสเปนซึ่งว่าด้วยเรื่องพระพุทธศาสนา

The Spanish worldview concerning Buddhism in the Kingdom of Siam at the end of the 19th Century

Abstract

The article presents an account concerning Buddhism in Siam at the end of the 19th Century by Melchor Ordóñez y Ortega, a courtier of Queen Isabella II during the journey of the mission of the delegation in Indochina for to survey and assess the situation in their overseas colonies when the

* บทความได้รับการสนับสนุนจากโครงการศูนย์แห่งความเป็นเลิศทางวิชาการด้านภาษา ภาษาศาสตร์ และวรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ กลุ่มวิจัยพุทธศาสนาในภาษาและวัฒนธรรมโลก

** อักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Licenciado en Filología Hispánica por la Universidad Complutense de Madrid

Doctor en Filología Hispánica por la Universidad Complutense de Madrid

รองศาสตราจารย์ ดร. สถาพร ทิพยศักดิ์ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันตก สาขาวิชาภาษาสเปน คณะอักษรศาสตร์ และผู้อำนวยการศูนย์ลาตินอเมริกาศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Spanish empire finally began to see it decline. Melchor' s descriptions cover the three main elements of Buddhism: Buddha, the Buddhist doctrines and the Sangha community. This evidence is considered one of the most important historical documents.

ในประวัติศาสตร์ไทยช่วงแรก ไม่มีการจดบันทึก เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรสยามและ ราชอาณาจักรสเปนไว้จนกระทั่งล่วงเข้าสู่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในหนังสือ *กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน* ปรากฏ บันทึกเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างสยามและกัมพูชา ซึ่งทำให้เกิดการติดต่อระหว่างราชอาณาจักรสยามและ ราชอาณาจักรสเปนเป็นครั้งแรกในช่วงเวลาระหว่าง พุทธศักราช ๒๑๓๕-๒๑๔๓ โดยประมาณ ตามหลักฐาน ดังกล่าว กรุงกัมพูชามีความสำคัญต่อชาวสเปนซึ่งมีฐาน กำลังอยู่บนหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ดังปรากฏว่า ราชอาณาจักรสเปนได้เจริญไมตรีกับกรุงกัมพูชา และทางการสเปนที่มา ประจำการอยู่ที่มะนิลาได้เห็นชอบให้มีการส่งทหารไปช่วย กัมพูชาสู้เอกราชจากกรุงศรีอยุธยา โดยผู้ปกครองชาวสเปน ในฟิลิปปินส์มีความประสงค์แต่เดิมที่จะหาที่ตั้งมั่นทาง การค้าและทางศาสนาในเอเชียภาคพื้นทวีป

หลังจากนั้น ไม่ปรากฏพบหลักฐานหรือบันทึกใดๆ ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรสยามและ ราชอาณาจักรสเปนอีกเลย จวบจนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกบาฬีอักษรสยามขึ้น เพื่อเฉลิมฉลองการเสด็จขึ้นครองราชย์ครบ ๒๕ ปีเมื่อ พุทธศักราช ๒๔๓๖ และได้พระราชทานพระไตรปิฎกแก่นานาประเทศ สืบต่อมาในภายหลัง คือ ในพุทธศักราช ๒๔๔๐ พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเสด็จประพาสยุโรป ซึ่ง เป็นการเสด็จครั้งที่หนึ่งและในครั้งนี้ พระองค์เสด็จเยือน ราชอาณาจักรสเปน^๑ แต่ในพุทธศักราช ๒๔๒๓ (ค.ศ. ๑๘๘๐) ก่อนพระองค์จะเสด็จประพาสยุโรป ๑๗ ปี เมลชอร์

ออร์โดญเยซ อี ออร์เตกา (Melchor Ordóñez y Ortega)^๒ นายทหารสเปนชั้นสัญญาบัตรผู้หนึ่งเดินทางมาสยามและ พำนักอยู่ในกรุงสยามเป็นเวลา ๒๔ วัน^๓ ในช่วงเวลาดังกล่าว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เมลชอร์ ออร์โดญเยซ อี ออร์เตกา เข้าเฝ้า

การเดินทางของเมลชอร์ ออร์โดญเยซมายังกรุง สยามในครั้งนั้นเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของคณะทูตในอินโดจีน ในรัชสมัยของกษัตริย์อัลฟอนโซที่ ๑๒ ในราชวงศ์บูร์บองส์ แห่งราชอาณาจักรสเปนเพื่อตรวจสอบสถานการณ์ของ อาณานิคมโพ้นทะเลในเอเชีย หลังการเดินทางกลับสเปน เมลชอร์ ออร์โดญเยซรวบรวมสิ่งที่เขาจดบันทึกไว้ระหว่าง การเดินทางในอินโดจีนและเขียนถ่ายทอดลงในหนังสือ *ภารกิจของคณะทูตในอินโดจีน* (Una misión diplomática en la Indo-China) และใ้ชื่อเรื่องของหนังสือ เขาขยาย ความแก่ผู้อ่านว่า “เป็นการบรรยายการเดินทางของคณะทูต พิเศษไปยังอาณาจักรอันนัมและอาณาจักรสยามขณะเดิน ทางรอบโลกเป็นเวลาสองปี” หนังสือดังกล่าวพิมพ์เสร็จและ วางตลาดในพุทธศักราช ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) ณ กรุงมาดริด

หนังสือ *ภารกิจของคณะทูตในอินโดจีน* จึงเป็น เอกสารภาษาสเปนชิ้นแรกที่ปรากฏว่า มีการบันทึกเรื่องราว ต่างๆ ของราชอาณาจักรสยามในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๙ หนังสือเล่มนี้ทำให้ชาวสเปนรู้จักชาวสยามมากขึ้น การ เดินทางของคณะทูตสเปนไปยังโลกตะวันออกครั้งนี้ปรากฏ เป็นข่าวตีพิมพ์ในนิตยสาร *Ilustración Española y*

^๑ ดูรายละเอียดใน Tippayasak, Sathaporn: *Encuentro entre Rama V y Alfonso XII* ใน *Actas del Sexto Congreso de Hispanistas de Asia, Manila, Filipinas* หน้า 791-803

^๒ เมลชอร์ ออร์โดญเยซ เป็นข้าราชการสำนักสเปน ผู้รับพระราช- โองการจากกษัตริย์อัลฟอนโซที่ ๑๒ ถือพระราชสาส์นนำไปถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เป็นพระราชสาส์นกราบ บังคมทูลเชิญให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จ ประพาสราชอาณาจักรสเปน

^๓ เมลชอร์ ออร์โดญเยซ เดินทางถึงกรุงสยามในเช้าของวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๑๘๘๐ และเดินทางออกจากสยามในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๑๘๘๐

Americana ฉบับวันที่ ๘ กรกฎาคม ๑๘๘๓ พร้อมภาพถ่าย
ของกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้นด้วย

ก่อนจะพิจารณานันทิกเกี่ยวกับสยามในหนังสือ
ดังกล่าว เราควรรู้จักประวัติของเมลชอร์ ออร์โดญญูเชซ
พอสังเขป

ประวัติผู้เขียน

เมลชอร์ ออร์โดญญูเชซ อี ออร์เตกา เป็นบุตรชาย
ของเสนาบดีชั้นสูงที่เข้าถวายตัวรับราชการในราชสำนักสเปน
ตามประเพณี เมื่อบิดาเสียชีวิตลง มารดาและครอบครัวอยู่
ภายใต้พระราชินูปถัมภ์ของสมเด็จพระราชินีอิซาเบลที่ ๒
(Isabel II) ครั้นเติบโตใหญ่ขึ้น เมลชอร์ ออร์โดญญูเชซเข้าถวาย
ตัวรับใช้ในราชสำนักของกษัตริย์อัลฟอนโซที่ ๑๒ เขาได้รับ
พระบรมราชโองการมอบหมายให้เดินทางไปยังโลกตะวันออก
ระหว่างการเดินทาง เขาจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่ได้พบเห็น
ในโลกตะวันออกและรวบรวมจัดพิมพ์เป็นหนังสือดังกล่าว
โดยเขียนกิตติกรรมประกาศเพื่ออุทิศความดีของหนังสือ
ดังกล่าวถวายแด่สมเด็จพระราชินีอิซาเบลที่ ๒ เพื่อแสดง
ความรู้สึกในพระมหากษัตริย์คุณที่ตนได้รับจากราชวงศ์

เมลชอร์เป็นนายทหารชั้นสัญญาบัตร จึงจัดว่าเป็น
ผู้มีความรู้ ก่อนออกเดินทางมายังโลกตะวันออก เขาได้
ศึกษาและหาข้อมูลเกี่ยวกับบรรดาประเทศที่ตนเองต้อง
เดินทางไปปฏิบัติหน้าที่โดยอาศัยหนังสือหรือข้อเขียน
ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของชาวต่างชาติ ก่อนหน้านี้ มีบันทึกการ
เดินทางของชาวฝรั่งเศสซึ่งเล่าประสบการณ์การเดินทาง
มาสยาม ไม่ว่าจะเป็นบันทึกของเคานต์โบว์วัวร์ (Comde de
Beauvoir) โมโฮต์ (Mouhot) และบาทหลวงปาลเลกัวซ์
(Pallegoix)^๕ โดยเฉพาะเรื่องที่บาทหลวงปาลเลกัวซ์บันทึก

ไว้ในหนังสือ เล่าเรื่องกรุงสยาม เป็นบันทึกการเดินทาง
เข้ามาในสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวฯ

หากเปรียบเทียบหนังสือระหว่าง *ภารกิจของ
คณะทูตในอินโดจีน* ของเมลชอร์และ *เล่าเรื่องกรุงสยาม*
ของปาลเลกัวซ์เราจะพบว่า เนื้อหาบางส่วนและสำนวน
การแปลส่วนใหญ่ใน *ภารกิจของคณะทูตในอินโดจีน* จะ
คล้ายคลึงกับเนื้อหาใน *เล่าเรื่องกรุงสยาม* มากทำให้ผู้อ่าน
อาจเข้าใจได้ว่า เมลชอร์อาจจะยึดหนังสือ *เล่าเรื่องกรุงสยาม*
เป็นต้นแบบสำหรับเขียนถ่ายทอดประสบการณ์ที่ตนเองได้
พบเห็นในกรุงสยาม

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา^๖

จากการอ่านบันทึกของเมลชอร์ในหนังสือ *ภารกิจ
ของคณะทูตในอินโดจีน* เราตั้งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ
พระพุทธศาสนาและนำมาจัดเรียงลำดับใหม่ให้สอดคล้อง
กับองค์ประกอบหลักของพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธ
พระธรรม และพระสงฆ์ หรือพระรัตนตรัยหรือแก้วสาม
ประการของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. พระพุทธ^๖

ในส่วนที่ว่าด้วยพระพุทธ เมลชอร์เขียนเล่าเรื่องราว
เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า เป็นการบรรยายพุทธประวัติพอสังเขป
สิ่งที่น่าสนใจคือ เมลชอร์เขียนเรื่องพุทธประวัติเป็นเชิง
เปรียบกับประวัติของพระเยซูเพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกว่า เป็นเรื่องราว
ที่ใกล้เคียงเพราะพระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติไม่แตกต่างไป
จากพระเจ้าของตน

^๕ เล่าเรื่องกรุงสยาม เขียนโดย มงเซญูเออร์ ปาลเลกัวซ์ มุขนายก
มิชซัง เดอ มาโลลส์ เจ้าคณะเขตประจำกรุงสยาม พิมพ์ที่กรุงปารีส
ในปี ค.ศ. ๑๘๕๔ ซึ่งแปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร

^๖ ดูหนังสือ *ภารกิจของคณะทูตในอินโดจีน* บทที่ ๖๕ และ ๖๖
หน้า ๔๕๕-๔๖๒

^๖ เรื่องราวพุทธประวัติปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๖ หน้า ๔๕๕-๔๕๙

(...) พระพุทธเจ้าหรือศากยะมุนีผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาสืบทอดมาจากตระกูลอันสูงส่งและมีอำนาจในรัฐพิหาร แคว้นในอินเดียตอนเหนือ ทรงมีพระนามว่า สิทธัตถะ (...)

(...) พระราชบิดาเป็นกษัตริย์แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ มีเรื่องเล่ามหัศจรรย์ต่างๆ มากมาย เรื่องราวของการประสูติของพระองค์ซึ่งคล้ายคลึงกับการประสูติของพระเยซู หลังการสืบค้นต่างๆ ณ วันนี้มีพิธีพิสูจน์อย่างแน่ชัดว่า ทรงประสูติประมาณกลางปีที่ ๖๒๒ ก่อนคริสตกาล ทันทีที่ประสูติออกมา ทรงพระดำเนิรได้เจ็ดก้าว ขณะรับสั่งว่า “เราเป็นครูที่แท้จริงของโลกนี้แต่เพียงผู้เดียวการเกิดของเราจบสิ้นลงตั้งแต่วันนี้ (...)

(...) ในเวลาต่อมา พระองค์ทรงใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัวจนมีพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ไม่ต่างจากพระเยซูที่ทรงพำนักในเมืองนาซาเร็ธ วันหนึ่งทรงทอดพระเนตรชายชราที่ดูน่านับถือ เขากล่าวแก่พระองค์ว่า “ฟังข้านะ สิทธัตถะ ทุกสิ่งที่มีอยู่บนโลกต้องมีวันหมดสิ้นไป ผลตอบแทนสำหรับความพยายาม การศึกษาเล่าเรียนและการนั่งสมาธิคือความชราและความตาย”

วันหนึ่งเจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรชายใกล้ตายคนหนึ่ง และขณะทรงพระดำเนิร พระองค์ทรงทำสมาธิอย่างสงบ ทรงเห็นซากศพ ในตอนนั้นเอง พระองค์ทรงเข้าพระทัยลัทธิธรรมในคำพูดของชายชรา ทรงมีพระดำริว่ามนุษย์ช่างมีชีวิตที่ยากเย็นแสนเข็ญอะไร เช่นนี้ (...)

นอกจากนั้น เมลซอร์วิเคราะห์บทบาทของพระพุทธเจ้าโดยเปรียบเทียบกับพระเยซู

(...) พระองค์ทรงเป็นนักปฏิรูปผู้อาจหาญ ทรงปกป้องผู้ที่ยากไร้ ผู้ที่ถูกเหยียดหยามและถูกรังแกจากพวกที่มีอำนาจมากกว่า พระองค์ทรงเผยให้เห็นธาตุแท้ของพราหมณ์ และทรงต่อสู้เพื่อคนยากไร้และคนจนและทรงตั้งศาสนาใหม่โดยไม่ได้ทรงตั้งพระทัย ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ดีเยี่ยมวิเศษมากและเอื้อประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติมากกว่าศาสนาโบราณ (...)

(...) พระพุทธเจ้าทรงเริ่มสั่งสอนผู้คนเมื่อพระชนมายุ ๒๐ พรรษา ส่วนพระเยซูเริ่มทำหน้าที่ผู้ไถ่บาปเมื่อมีพระชนมายุ ๓๐ พรรษา พระพุทธเจ้าทรงใช้ชีวิตเทศนาสั่งสอนผู้คนอยู่ในทะเลทรายเป็นเวลาห้าสิบปี พระนามของพระองค์มาจากคำว่า ศากยะ ซึ่งเป็นชื่อตระกูล และมีนิ หมายถึง นักบุญหรือผู้บำเพ็ญเพียร ผู้คนจึงเรียกพระองค์ว่า ศากยะมุนี หลังจากทรงประกาศศาสนาใหม่ได้หกปี พระองค์เสด็จไปเมืองพาราณสีซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของบรรดาพราหมณ์ ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ทรงประกาศคำสอนของพระองค์ในที่สาธารณะ พระองค์เผชิญหน้ากับนักเทศน์ของศาสนาพราหมณ์ที่เป็นปราชญ์ มีผู้คนจำนวนมากมาฟังพระพุทธเจ้าเทศนาจากทั่วสารทิศตั้งแต่ทะเลแคสเปียนจนถึงทะเลเหลือง ความฉลาดปราดเปรื่องของพระองค์ทำให้ฝ่ายตรงข้ามประหลาดใจมากจนไม่กล้าทำร้ายพระองค์ เพราะมีผู้ศรัทธาในพระองค์เป็นจำนวนมาก ผู้คนที่ถูกกดขี่ข่มเหงจะเข้าไปหาพระองค์และสาวก ในที่

สุด มีผู้คนจำนวนมากติดตามพระองค์
ไปทุกหนทุกแห่ง (...)

(...) พวกพราหมณ์ไม่สามารถโจมตี
พระองค์อย่างเปิดเผยได้ จึงคิดหาวิธีทำให้
พระองค์เสื่อมเสียเพื่อให้สาวกเสื่อมศรัทธา
ในตัวพระองค์ พวกพราหมณ์คิดหาอุบาย
ร้อยแปดเพื่อกำจัดพระองค์ แต่ครั้งที่
พระพุทธเจ้าไปเทศนา ณ ที่ใด ผู้ที่ศรัทธา
ในคำสอนของพระองค์จะถวายเป็นดอกไม้จำนวน
มหาศาลแต่พระองค์ จนดอกไม้มีจำนวนกอง
โตเท่าภูเขาวันหนึ่ง พวกพราหมณ์ปลิดชีวิต
หญิงสาวคนหนึ่งและเอาศพไปฝังอยู่ใต้ที่
วางดอกไม้ สองวันต่อมา พระองค์ทรงออก
เทศนา บรรดาผู้มาฟังธรรมซึ่งตั้งใจฟัง
มากกว่าปกติต่างพากัน ถามว่ากลิ่นเหม็น
เน่ามาจากที่ใด พวกเขาพากันรื้อกองดอกไม้
และพบศพของหญิงสาว พวกพราหมณ์จึง
กล่าวหาพระองค์ว่าเป็นผู้สังหารนาง บาง
คนก็หลงเชื่อ แต่ผู้คนส่วนใหญ่รู้ทันว่า เป็น
ฝีมือของพวกพราหมณ์ที่จะทำให้พระพุทธองค์
เสื่อมเสีย พวกพราหมณ์จึงคัดเลือกหญิงงาม
ที่สุดในเมืองพาราณสี ให้ปลอมตัวเป็นชาว
พุทธเข้าไปฟังเทศนาอยู่เป็นเวลาหลายเดือน
จนเป็นที่สังเกตเห็นของทุกคนหลังจากนั้น
หญิงงามนางนั้นเริ่มมีอาการท้องโตมากขึ้น
ผู้คนต่างเริ่มซุบซิบนินทาว่า ส่วนพวกพราหมณ์
พยายามทำให้ทุกคนเชื่อว่า พระองค์มีความ
สัมพันธ์ชู้สาวกับหญิงดังกล่าว วันหนึ่งขณะที่
ผู้ที่มาฟังเทศนามาพร้อมกันที่วัด นางตอก
ชกหัวตนเอง คร่ำครวญถึงความโชคร้ายที่
เกิดขึ้นกับนาง ในตอนนั้นเอง พระอินทร์แปลง
เป็นหนู ลอบเข้าไปกัดเชือกที่มัดหมอนไว้ตรง

หน้าท้อง หมอนตกหลุดลงมา ทุกคนจึงรู้ว่า
เป็นการแก่งแย่งให้พระองค์เสื่อมเสียผู้คนอยาก
จะฆ่านางให้ตายหากพระองค์ไม่ทรงเข้ามา
ห้าม (...)

เรื่องราวที่เมลชอร์เขียนเล่าบันทึกไว้ในหนังสือ
เป็นเรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น เรื่องราวของนาง
จิญจมาณวิกา^๓

(...) มีพวกพราหมณ์ตระกูลหนึ่งทำ
ให้ทุกคนเชื่อว่า พวกตนได้เปลี่ยนไปนับถือ
ศาสนาพุทธอัญเชิญพระองค์ให้ไปแสดง
ธรรมที่บ้าน ใต้ที่นั่งซึ่งเป็นที่ประทับสำหรับ
พระองค์ มีการก่อกองเพลิงเอาไว้ หากพื้น
กระดานตรงที่ประทับแยกออก พระองค์ก็จะ
ตกลงในกองเพลิง เมื่อพระองค์เสด็จไปถึง
พระองค์ทรงนั่งบนที่ประทับที่จัดไว้เมื่อพื้น
กระดานแยกออกปรากฏว่า พระองค์ตกลงไป
ประทับอยู่บนกองดอกไม้ ตระกูลพราหมณ์
เมื่อเห็นเป็นเช่นนั้น จึงพากันเปลี่ยนมานับถือ
ศาสนาพุทธแทน (...)

ยังมีเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล
หลายเรื่อง เช่น การรบพุ่งกันระหว่างบรรดาผู้ครองนคร
ต่างเมือง^๔

(...) วันหนึ่ง เจ้าชายหลายพระองค์ซึ่ง
แต่ละองค์มีกองทัพที่นำเกรงขามอยู่ใน

^๓ เป็นเรื่องที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท (คัมภีร์อธิบายความใน
ขุททกนิกาย)

^๔ เรื่องราวที่พระพุทธองค์เสด็จไประงับการทำสงครามระหว่าง
กองทัพกษัตริย์สองฝ่ายนั้น มีการบันทึกไว้ในอรรถกถาธรรมบท
เช่นกัน

อำนาจ เตรียมพร้อมจะรบกัน พระพุทธองค์
เสด็จเข้าไปหาบรรดาเจ้าชายและตรีสสิ่ง
ดิงามจนทำให้เจ้าชายเหล่านั้นเลิกกลัวความ
ตั้งใจที่จะทำสงครามและให้ลัทธิสาบานว่า
จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขตลอดไป (...)

รวมทั้งเรื่อง องคุลิมาล^๔ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีใน
หมู่ชาวพุทธถึงแม้จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด
(...) วันหนึ่ง กษัตริย์ที่ปกครองเมืองซึ่ง
เป็นที่ตั้งของวัดของพระพุทธองค์เสด็จมา
เข้าเฝ้าและตรัสแก่พระพุทธองค์ว่าพระองค์
พร้อมจะยกทัพไปจับโจรผู้โหดร้าย องคุลิมาล
เคยเป็นพราหมณ์มาก่อน เขาเชื่อว่าหากไม่ได้
ปลิตชีวิตผู้คนจำนวน ๕๐๐ คน เขาจะไม่ได้
ขึ้นสวรรค์ เพื่อป้องกันการนับผิด องคุลิมาล
จะตัดนิ้วมือหนึ่งนิ้วของผู้ตายและนำไปแขวน
คอ ขณะที่เรื่องนี้จะเกิดขึ้น พวงนิ้วมือของ
เขานับได้จำนวน ๔๙๙ นิ้ว พระพุทธเจ้าแทน
ที่จะทรงเห็นดีเห็นงามไปกับกษัตริย์ พระองค์
กลับขอร้องให้รอก่อน เพราะพระองค์ทรงรับ
จะไปเกลี้ยกล่อมองคุลิมาลและจะทรงทำให้
เขาบวชเป็นพระหลังจากนั้น กษัตริย์พระองค์
นั้นทรงปล่อยให้พระพุทธองค์เสด็จไปตาม
ลำพัง พระองค์เสด็จไปยังถ้ำขององคุลิมาล
ที่อาศัยอยู่ในนั้น ทันทีที่เห็นพระพุทธองค์
องคุลิมาลวิ่งเงี้ยวเข้าหาพระองค์ด้วย
ความยินดีที่จะได้นิ้วมือนิ้วสุดท้าย พระพุทธเจ้า
แทนที่จะทรงวิ่งหนี ทรงพระดำเนินไปอย่าง

สง่างาม องคุลิมาลไม่สามารถวิ่งให้ทัน
พระองค์ได้และรู้สึกว่ายิ่งวิ่งมากเท่าไร
ก็ยังไม่ถึงสักทีไม่ว่าจะพยายามสักเพียงใด
องคุลิมาลเริ่มตะโกนร้องเรียกขอให้พระ-
พุทธองค์หยุดอยู่กับที่จนเหนื่อยและหมดแรง
ล้มลง พระพุทธเจ้าทรงพระดำเนินเข้าไปหา
องคุลิมาลและตรัสกับจอมโจรจนกระทั่งในที่สุด
องคุลิมาลผู้ใจบาปขอให้พระองค์ทรง
อภัยโทษให้เขาและสงฆ์เสียร่ำไร องคุลิมาล
ขอบวชเป็นพระภิกษุและใช้ชีวิตอย่างโดด
เดี่ยวและกระทำแต่ความดีจนสิ้นอายุขัย แต่
เราจะหยุดเรื่องตำนานไว้ก่อน แล้วกลับไป
สู่เรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์หลังจากพระองค์
ทรงเทศนาสั่งสอนผู้คนตลอดระยะเวลาห้า
สิบปีและมีสาวกจำนวนมหาศาล พระองค์
ดับขันธปรินิพพานเมื่อมีอายุแปดสิบพรรษา
ณ เมืองกุสินารา ด้วยพระอาการถูกวางยา
ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเชื่อได้ก่อนเสด็จปรินิพพาน
ทรงเรียกสาวกต่างๆ และตรัสว่า “ในจิตใจ
ของสาวกที่แท้จริง ไม่ควรมีข้อกังขาในความ
ที่ว่า คนเราเกิดมา มีเสื่อมและตายไป ห้ามลิ้ม
สิ่งนี้เด็ดขาด ขอให้ระลึกไว้ในใจเสมอ เราเรียก
ทุกคนมาเพื่อเตือนในเรื่องนี้” พระพุทธเจ้า
เสด็จปรินิพพานอย่างเป็นธรรมชาติและ
อย่างสงบเป็นการจากไปอันยิ่งใหญ่ที่แสดง
ให้เห็นศีลธรรมอันมหาศาลของมนุษย์คนหนึ่ง
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า พุทธศาสนา ไม่
ต่างจากคริสต์ศาสนา เป็นการปฏิวัติครั้ง
ใหญ่และมีความหมายลึกซึ้ง ความคล้ายคลึง
ระหว่างศาสนาทั้งสองยังมีให้เห็นอีกมาก
หากผู้อ่านมีโอกาสศึกษาอย่างละเอียด แต่
ข้าพเจ้าไม่มีกำลังจะศึกษาและไม่มีเวลา

^๔ เป็นเรื่องที่ปรากฏใน องคุลิมาลสูตร ในพระไตรปิฎกบาลี
เล่มที่ ๑๓ (มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์)

จำเป็นที่จะศึกษาเรื่องดังกล่าว ในหนังสือ
บันทึก การเดินทางทั่วไป ไม่ควรปรากฏเรื่อง
ที่มีเนื้อหาหนักและยืดยาว คำอธิบายเรื่อง
พระเจ้าเป็นเรื่องที่ยังไม่กระจ่าง แต่อย่างไร
ก็ตาม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเอกภาพ
เป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนั้น พระพุทธศาสนา
ตามที่พระพุทธองค์ได้ประกาศเผยแผ่และ
เทศนาสั่งสอน ทรงชี้ให้เห็นความเสมอภาค
ภราดรภาพแบบสากลของบุคคล ความเมตตา
และความอ่อนโยน พระองค์ตรัสว่า ทรงมี
ชีวิตในโลกนี้เพื่อยกระดับคนยากไร้ พระองค์
ดูแลคนพวกมีอำนาจและล้างบาปให้แก่ทุก
คน บรรดาสาวกเดินทางติดตามพระองค์ไป
ทุกหนทุกแห่งและอยู่กับพระองค์ไม่ว่าจะเป็น
ในเมือง ในชนบทหรือในวัดก็ตาม การฆ่าสัตว์
เพื่อสังเวทียกยกเลิกไป (...)

๒. พระธรรม^{๑๐}

เรื่องราวเกี่ยวกับพระธรรมปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๖
หน้า ๔๖๐ ในส่วนที่ว่าด้วยพระธรรมนั้น เมลเซอร์เขียนเล่า
เรื่องการประชุมสงฆ์ซึ่งเป็นเหล่าสาวกของพระพุทธองค์เพื่อ
ตกลงเรื่องวิธีการเผยแผ่พระธรรมของพระองค์ไปยังนอก
ประเทศอินเดียในขณะนั้นหรือหลังจากนั้น

(...) พวกสงฆ์บันทึกคำสอนของพุทธ-
ศาสนาที่เรียกว่า พระไตรปิฎก หรือ ตะกร้า
ใส่คำสอนสามใบ ใบแรก คือ พระสูตร ซึ่ง
ว่าด้วยคำสอนและการปฏิบัติทางศาสนา
ตะกร้าใบที่สอง คือพระวินัยซึ่งรวบรวม
ระเบียบวินัยสงฆ์และตะกร้าใบที่สาม คือ

พระอภิธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับปรัชญา
พระพุทธเจ้าทรงสรุประบบธรรมะของ
พระองค์เป็นสี่หัวข้อซึ่งเรียกว่า อริยสัจสี่

๑. ทุกข์

๒. สมุทัย

๓. นิโรธ

๔. มรรคหรือหนทางซึ่งจะนำไปสู่
พระนิพพานหนทางนั้นประกอบด้วย ใจที่
คอยระแวดระวัง ใจที่ปราศจากกิเลสและ
ความเกลียดชัง ใจที่ปราศจากความโลภ ความ
ไม่รู้ ควรสงสัย ความชั่วร้ายและความทุกข์
และการสุดท้าย คือ มีความเมตตา

ชัยชนะของพุทธศาสนาเหนือศาสนา
พราหมณ์ดำรงอยู่ได้ไม่นานในอินเดีย หลัง
จากสองสามปีผ่านไป เริ่มมีปฏิกริยาต่อต้าน
จากลัทธิไศวะนิกายจนกระทั่งกลุ่มของ
พุทธศาสนาแผ่ขึ้นไปทางตอนเหนือและหยุด
อยู่ที่เนปาลและจะกระจายไปสู่ทิเบต จีน
ญี่ปุ่น หุบเขาของแม่น้ำพรหมบุตร พม่า และ
อินโดจีนทั้งหมด ไม่มีศาสนาใดในทวีปเก่า
และทวีปใหม่แพร่ กระจายได้รวดเร็วเท่า
พุทธศาสนาจิตวิญญาณแห่งการเปลี่ยนมา
นับถือพระพุทธศาสนาของกลุ่มชนต่างๆ
มีพลังอย่างน่าประหลาดใจ วรรณคดีทาง
พุทธศาสนามีเนื้อหาครอบคลุมทฤษฎีวิทยา
ทุกด้านซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความฉลาดของ
มนุษย์เท่าที่ได้เคยพบและจำนวนผู้ศรัทธา
และนับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน
มาก (...)

ในสยาม ไม่ต่างจากพม่า มีการรับพุทธ-
ศาสนาโดยยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้า
แต่ดั้งเดิม เช่นเดียวกับบริเวณตอนเหนือของ

^{๑๐} เรื่องราวเกี่ยวกับพระธรรมปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๖ หน้า ๔๖๐

เอเชีย อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่า สำหรับชาวสยามนั้น ถือเป็นการพัฒนาอย่างมากเช่นเดียวกับชาวพม่า พุทธศาสนาเข้าไปในสยามและพม่าด้วยอิทธิพลแรงกล้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเข้าไปในหุบเขาอิรวดีและแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นดินแดนจีนทางตอนใต้ศาสนาพุทธแผ่ขยายเข้าไปในแอ่งที่ราบตอนล่างของแม่น้ำทั้งสอง (...)

๓. พระสงฆ์^{๑๑}

สำหรับในส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เมลเซอร์กล่าวถึงวิถีชีวิตของพระภิกษุในกรุงเทพฯ ดังนี้

(...) มีกลุ่มพระภิกษุอยู่บนท้องถนนทุกหนทุกแห่งในกรุงเทพฯ แต่งกายด้วยผ้าจีวรสีเหลือง รัตประคดและผ้าสังฆาฏิ ผ้าทุกชิ้นเป็นผ้าชนิดเดียวกันและมีสีเดียวกัน มักถือตาลปัตรที่ทำด้วยใบตาลซึ่งใช้ปิดใบหน้า เพราะพระภิกษุไม่ควรทอดสายตาไกลเกินกว่า ๔ คอก โคนศีรษะและคิ้ว ถึงแม้ส่วนใหญ่แล้ว พระภิกษุชุดสปรก ไม่รู้หนังสือและยึดติดความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านอย่างมาก โดยเฉพาะต่อพวกผู้หญิงตอนแรก ข้าพเจ้าตะลึงงันต่อจำนวนมหาศาลของพระภิกษุที่มีอยู่ตามท้องถนน แต่เมื่อมีผู้บอกข้าพเจ้าว่า ทั่วราชอาณาจักรมีพระภิกษุจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ รูป ข้าพเจ้ายังรู้สึกว้าวุ่นว่า จำนวนพระภิกษุที่ข้าพเจ้าพบเห็นยังน้อยอยู่มาก เมลเซอร์บรรยายขั้นตอนการบวชพระในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ชายชาวสยามทุกคนเป็นพระหรือเคยบวชเป็นพระ เพราะว่า เราต้องไม่ลืมว่าทุกคนสามารถปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาในช่วงเวลาสั้นๆ ได้จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใดที่แม้แต่กษัตริย์เองยังทรงผนวชก่อนขึ้นครองราชย์เป็นเพียงแค่การปฏิบัติตามประเพณีที่กำหนดไว้แต่ในอดีตคุณสมบัติข้อแรกคือต้องไม่เป็นทาส ไม่ถูกรวบงำด้วยวิญญาณชั่วร้าย และมีอายุครบยี่สิบปี ตลอดจนต้องได้รับความยินยอมจากญาติพี่น้อง ผู้ที่จะบวชเป็นพระนุ่งหม้อด้วยผ้าขาว เดินทางไปวัดพร้อมญาติพี่น้อง และมีวงดนตรีบรรเลงเพลงสนุกสนานตามหลังกมา พระสิบสองรูปจะคอยอยู่ที่วัด พระหนึ่งรูปทำหน้าที่เป็นกรรมวาจาจารย์ นำพระที่จะบวชเข้าสู่สงฆ์สนันนิบาต ผู้ที่จะบวชร้องขอแก่พระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นประธานในพิธีบวชหลังจากกราบแสดงความเคารพ “ท่านประธานที่เคารพ ขอให้ท่านได้โปรดเป็นพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าเถิด” ต่อจากนั้น เดินถอยห่างออกมาประมาณ ๑๒ ก้าว

กรรมวาจาจารย์กล่าวกับผู้ที่จะบวชดังต่อไปนี้

“เราอยากถามคำถามหลายข้อซึ่งเจ้าจะต้องตอบตามความจริง เจ้าเป็นโรคเรื้อนหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นโรคเรื้อน”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าเป็นคนวิกลจริตหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นคนวิกลจริต”

^{๑๑} เรื่องราวเกี่ยวกับพระสงฆ์ปรากฏอยู่ในบทที่ ๖๖ หน้า ๔๕๔-๔๕๖

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าถูกคุณไสยหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้ถูกคุณไสย”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าเป็นผู้ชายหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้ชาย”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้ามีหนี่ลีนหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่มีหนี่ลีน”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าเป็นทาสหรือหลบหนีเขามาหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นทาสหรือหลบหนีใครมา”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าได้รับอนุญาตจากบิดามารดาหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตจากบิดามารดาแล้ว”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้าอายุครบยี่สิบปีหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้าอายุครบยี่สิบปีแล้ว”

กรรมวาจาจารย์ถามว่า “เจ้ามีสบง รัตประคด จีวรและสังฆาฏิสีเหลืองและบาตรหรือไม่”

ผู้ที่จะบวชตอบว่า “ข้าพเจ้ามีแล้ว”

หลังเสร็จจากการถามตอบ ผู้ที่จะบวชกล่าวคำสวดมนต์สามครั้งขณะเดียวกันกรรมวาจาจารย์ถามในที่ประชุมว่ามีผู้ใดขัดข้อง หากไม่มีใครตอบ หมายความว่าให้ประธานในที่ประชุมอุปสมบทผู้จะบวชได้ และจะได้รับฉายาใหม่และจดไว้ในสมุด

บันทึก พระใหม่รูปนั้นจะเปลี่ยนมาครองจีวรและนับแต่นั้นมา เขาจะกลายเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ (...)

เมล็ชอร์บันทึกข้อวินัยของพระสงฆ์ในพระวินัยจำนวนหนึ่งในทำนองเดียวกับบาทหลวงปาลเลกัวซ์

(...) กฎของสงฆ์ที่ต้องถือปฏิบัติตามมีจำนวนมากจนไม่มีผู้ใดจะถือปฏิบัติได้หมดไม่ว่าจะมีศรัทธามากมายเพียงใด พระพุทธเจ้าเป็นผู้บัญญัติกฎของสงฆ์ไว้ในหนังสือ ปาติโมกข์ จากกฎทั้งหมด ๒๒๗ ข้อ บาทหลวงปาลเลกัวซ์เอ่ยถึงจำนวนหนึ่งซึ่งถือว่ามากเกินไปเพื่อให้ผู้อ่านนิภาพของกฎที่เหลือทั้งหมดออกพระภิกษุมักจะฝ่าฝืนกฎหลายข้อมากกว่าที่จะฝ่าฝืนเพียงกฎข้อใดข้อหนึ่งด้วยเหตุนี้แทนที่พระภิกษุจะเป็นตัวแทนของคุณธรรมความดีงาม กลับเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง แหล่งรวมความชั่วร้ายทั้งหลาย มีความละโมภเกินกว่าที่เราจะจินตนาการได้ เดินถือบาตรตลอดเวลา เมื่อบาตรเต็ม จะกลับมาที่วัดรับประทานอาหารในบาตรออกทันที พวกผู้หญิงเป็นโยมผู้ปฏิฐากุญชรใหญ่ของพระภิกษุ จะรีบจัดหาสำหรับข้าวปลาอาหารจำนวนมากมาให้ฉันพระภิกษุแต่ละรูปจะมีลูกศิษย์ติดตามจำนวนหนึ่งซึ่งพระภิกษุจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนเรื่องศาสนาและสอนให้อ่านหนังสือ หน้าที่พวกนี้เป็นแค่เพียงสิ่งที่เขียนไว้ แต่ไม่มีพระภิกษุรูปเดียวในสยามจะปฏิบัติตาม (...)

วินัยสงฆ์ซึ่งเมล็ชอร์ยกอ้างในบันทึกของตนเองเป็นชุดเดียวกับที่บาทหลวงปาลเลกัวซ์เขียนเอาไว้แล้วก่อนหน้านี้ในหนังสือ เรื่องเล่ากรุงสยาม

(...) โธ่ ภิกษุ (๐ ผู้ขอ เป็นนามที่พระ-
พุทธเจ้าใช้เรียก สาวกของท่าน)

ท่านอย่าฆ่าสัตว์ และทุบตีมัน

อย่าถือเอาของของผู้อื่น (ที่เขาไม่ได้ให้)

พึงเว้นจากการเสพเมถุน

อย่าอวดอุตตริมนุสสธรรม

อย่าขุดดิน ด้วย (อาจ) ให้ด้วงหรือ
แมลงตาย

อย่าตัดต้นไม้ ด้วยว่ามันเป็นสิ่งมีชีวิต

อย่าดื่มสุรา เมรัย เครื่องดื่มแดงของเมา

อย่าบริโภคอาหารล่วงเวลา (หลังเที่ยง
วันไปจนถึงรุ่งเช้า)

อย่าไปดูการพ้อนการเล่น อย่าฟังการ
ประโคมขับ

พึงเว้นการใช้เครื่องหอม และน้ำปรุง

อย่านั่งในที่สูงกว่า ๑๒ ปุช^{๑๒}

อย่าแตะต้องทองและเงิน

อย่าสนทนากันด้วยเรื่องไร้สาระ

อย่าตัดดอกไม้

จงกรองน้ำที่ท่านจะดื่มเสียก่อน เพื่อ
มิให้มีจุลินทรีย์ปนลงไปด้วย

เมื่อท่านจะไปถ่ายอุจจาระ พึงนำเอา
น้ำไปล้างด้วย

อย่ายิ้มสิ่งใดจากขรราวาส

อย่าพกมิด หอก ดาบหรือศาสตราวุธใดๆ

อย่าบริโภคอาหารมากเกินไป

อย่านอนมากเกินไปจนจำเป็น

อย่าร้องเพลงรัก

อย่าเล่นเครื่องดนตรี

อย่าเล่นทอดลูกบาศก์ หมากรุกหรือ
เครื่องเล่นใดๆ

พึงระวังอย่าเดินไกวแขน

อย่าก่อไฟด้วยท่อนไม้ ด้วยอาจจะมีตัว
แมลงแฝงอยู่ในนั้น

จงใช้ชีวิตอยู่ด้วยการขอเขาเท่านั้น มิ
พึงทำด้วยมือตนเอง

อย่าให้ยาแก่หญิงมีครรภ์ ด้วยอาจจะ
ทำให้เด็กในครรภ์นั้นถึงแก่ความตายได้

มิพึงมองมาตุคาม

อย่ากรีดตัดทำให้โลหิตตก

อย่าทำการค้า อย่าขายสิ่งใด

อย่าซื้อสิ่งใด

อย่าทำปากจุกจุกเมื่อบริโภคอาหาร

เมื่อท่านเดินไปตามท้องถนน จงมีกิริยา
สำรวม ถือตาลบัตรบังไว้

อย่าให้ทอดสายตาไปไกลเกินกว่า ๔ คอก

ทุกวันลิบลิ่ว ท่านจงโกนผมและคิ้ว

ด้วยมีดโกนทองแดง

เมื่อท่านนั่งอยู่ จงนั่งพับขา อย่าเหยียด
ออกไป

เมื่อบริโภคอาหารแล้ว อย่าเก็บส่วนที่
เหลือไว้สำหรับบริโภคในวันรุ่งขึ้นอีก

จงเทให้สัตว์มันไปเสีย

อย่ามีไตรจีวรหลายชุด

อย่าลูบไล่เด็กๆ

อย่าพูดกับมาตุคามในที่ลับตาคน

อย่าเลี้ยงเบ็ด ไก่ วัว ควาย ช้าง ม้า

หมู หมา แมว

เมื่อเทศนา ท่านจะอธิบายพระบาลี พึง
ระวังอย่าบิดผันเสีย

มิพึงกล่าวถึงความไม่ดีของผู้อื่น

^{๑๒} มาตรฐานวัดโบราณ ๑ ปุช เท่ากับ ๕๐ เซนติเมตร



เมื่อตื่นนอน จงลุกขึ้นทันที ในเมื่อรุ่ง
 สางพอที่จะมองเห็นเส้นลายฝ่ามือแล้ว
 อย่างนั่งบนเสื่อผืนเดียวกับมาตุคาม
 อย่างขี่ม้าตัวเมียหรือช้างพัง
 อย่าไปในเรือที่มีมาตุคามโดยสารไป
 ด้วย
 อย่าแตะต้องมาตุคาม แม้เด็กหญิง
 เล็กๆ
 อย่าหุงข้าว ด้วยว่าเม็ดข้าวมีเชื้อแห่ง
 ชีวิต
 อย่ารับสิ่งอะไรที่เขายังมีได้พนมมือส่งให้
 ก่อน
 อย่าขึ้นไปบนเรือนใด นอกจากเจ้าเรือน
 เขาจะเชิญ
 ถ้านอนแล้วท่านนึกถึงมาตุคามอยู่
 เป็นอาบัติที่จะต้องปลงเสีย
 อย่าคิดอยากได้ของของผู้อื่น
 พึงระวังอย่ากล่าวร้ายแก่ดิน ลม น้ำ
 หรือไฟ
 อย่ายุแหยให้คนอื่นเขาแตกกัน
 อย่าใช้เครื่องไตรจีวรที่ทรูหราราคา
 แพง
 อย่ากระทบกระแทกร่างกายผู้ใด
 อย่าใช้รองเท้าหุ้มส้น
 อย่ำรับประเคนของถวายจากมือ
 มาตุคาม ให้นางวางไว้ตรงหน้าท่านเท่านั้น
 (ก็พอ)
 อย่ำบริโภคลสิ่งที่มีชีวิต เช่น ผักสด
 หรือเมล็ดที่อาจงอกหรือใช้เพาะพันธุ์ได้
 ถ้าท่านบริโภคสิ่งไรอยู่ มิพึงกล่าวว่า
 สิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดี วาตะดังนี้ เท่ากับแสดง
 ความรู้สึกในทางตณหา

อย่าหัวเราะเสียงดัง
 อย่ำร้องไห้เมื่อมารดาบิดาของท่านตาย
 และอย่าไศกเศร้า
 อย่ำถลกสบงของท่านเมื่อลุยน้ำหรือ
 ข้ามถนน
 เมื่อท่านบริโภคอยู่ อย่ำคุยกับผู้ใด
 เมื่อบริโภคอยู่ อย่ำทำให้เม็ดข้าวตก
 เร็วราด
 อย่ำคาดสบงของท่านใต้ท้องน้อย
 อย่ำบริโภคเนื้อมนุษย์ ช้าง ม้า งู เสือ
 จระเข้ หมาหรือแมว
 อย่ำนอนบนเตียงเดียวกันกับผู้ใด
 เมื่อออกรับบิณฑบาตหรือเดินอยู่ในถนน
 อย่ำกระแอมไอให้เขามองดูท่าน
 เมื่อท่านไปสวดมนต์หน้าศพ พึงพิจารณา
 ถึงไตรลักษณ์
 พึงให้ชายสบงของท่านคลุมเข่าลงมา
 ๘ นิ้ว
 อย่ำกล่าวคำหยาบต่อหน้ามาตุคาม
 อย่ำเดินโคลงศีรษะ
 อย่ำอมคำหมากไว้ในเวลากลางคืน
 (เวลานอน)
 เมื่อท่านมีอาบัติ จงปลงเสียกับภิกษุผู้แก่
 พรรษากว่า
 จงกวาดลานวัดทุกเวลาเย็น
 จงเอาใจใส่ล้างบาตรของท่าน (บาตร
 ทำด้วยเหล็กดีพร้อมทั้งฝาบาตรมีลักษณะ
 คล้ายผลพิกทองขนาดย่อม)
 ท่านจะไป ณ ที่ใด พึงระวังอย่าให้
 เหยียบมดหรือแมลง
 เมื่อเดินไปในท้องถนนหรือไปรับ
 บิณฑบาต มิพึงไหวผู้ใด (...)

ขณะเดียวกัน เมลชอร์ยังกล่าวถึงการจัดลำดับ
ยศศักดิ์ของพระภิกษุอีกด้วย

(...) ลำดับยศศักดิ์ทางศาสนาของ
พระภิกษุสยามไม่ใช่เรื่องซับซ้อนมากนัก
พระภิกษุทุกรูปเชื่อฟังกษัตริย์ เพราะว่า ใน
สยามไม่มีผู้ใดจะสูงกว่าหรือเทียบเท่ากษัตริย์
ได้

บรรดาศักดิ์สูงสุดของพระภิกษุคือ
พระสังฆราช ซึ่งกษัตริย์จะเป็นผู้แต่งตั้ง
อำนาจของพระสังฆราชเป็นอำนาจแต่เพียง
ในนาม หรืออย่างน้อยพระสังฆราช ไม่เคย
ใช้อำนาจแก่พระผู้น้อยทำพิธีถวายแด่
กษัตริย์เป็นองค์ประธานในการประชุมสงฆ์
การประชุมเจ้าอาวาส เท่านั้น

หลังจากนั้น เป็นตำแหน่งของเจ้าอาวาส
ประจำวัดหลวงที่เรียกว่า สมเด็จเจ้า กษัตริย์
เป็นผู้แต่งตั้งเช่นกัน รองจากตำแหน่ง
สมเด็จเจ้า เป็นตำแหน่ง เจ้าคุณปลัด และ
เจ้าคุณสมุห์ หรือ เลขานุการใหญ่ ถัดจาก
ตำแหน่งดังกล่าวจะเป็น พระ ซึ่งเณรเป็น
ตำแหน่งที่อยู่รองลงมา

ในช่วงฤดูฝน พระภิกษุจะจำพรรษาอยู่
ที่วัดอย่างสงบ ช่วงเวลาที่เหลือจะเดินทางไปมา
ระหว่างวัด บ้าน เพื่อพูดคุยและรับสิ่ง
ของบริจาค ในช่วงเวลาดังกล่าว เราเห็น
พระภิกษุทุกหนทุกแห่ง และไม่ปล่อยให้ผู้ใด
อยู่ในความสงบเลย (...)

นอกจากนั้น เมลชอร์สามารถแยกความแตกต่าง
ระหว่างศาสนาพุทธและความเชื่อทางไสยศาสตร์ สิ่ง
ที่ชาวสยามปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อบางครั้งไม่เกี่ยวข้องกับ
วิถีพุทธแต่อย่างใด เช่น การฆ่าคนเพื่อให้วิญญาณสถิตย์

ประจำที่แห่งนั้น โดยวิญญาณนั้นจะคอยปกป้องคุ้มครอง
สถานที่ดังกล่าว

(...) ชาวสยามไม่ต่างจากเชื้อชาติอื่น
ในโลก พวกเขาเชื่อในเรื่องภูตผีปิศาจเหมือนกับ
ชนชาติเชื้อชาติที่ใกล้เคียงทุกแห่ง เชื่อเรื่อง
พญานาค ยักษ์ งูพันไฟ ฯลฯ ศาสนาพุทธ
ไม่อาจลบล้างความเชื่อพวกนั้นได้ (...) แต่
เราไม่ควรเอาพุทธศาสนามาปนกับเรื่องไสย
ศาสตร์ (...) ในวันที่กำหนดสำหรับพิธีกรรม
อันชั่วร้าย ผู้เฒ่าผู้แก่สามคนกินอาหารอย่าง
อึดหน้าสำราญ เสร็จแล้วถูกนำไปที่หลุม
ซึ่งขุดขึ้นเพื่อจะลงเสาประตูเมืองกษัตริย์
มอบหมายหน้าที่ให้ดูแลประตูเมืองนั้น ทั้ง
สามถูกคานหลักหล่นลงมาทับจนตายและ
ถูกฝังอยู่ในหลุม ชาวสยามเชื่อว่า พวกเขา
จะกลายเป็นผีคอยเฝ้าสถานที่ดังกล่าว (...)

เราจะเห็นมุมมองด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ-
ศาสนาจากสายตาของเมลชอร์ เช่น ข้อปฏิบัติทางศาสนา
เกี่ยวกับการเผาศพ การเผาศพในประเทศที่มีอากาศร้อน
แบบสยามเป็นประเพณีที่เหมาะสมเพราะเป็นการจัดการ
เรื่องสุขอนามัยของประชาชน ป้องกันปัญหาเรื่องการแพร่
กระจายเชื้อโรคในกรณีผู้ที่เสียชีวิตด้วยโรคติดต่อ

(...) ข้าพเจ้ายอมรับว่า การเผาศพมี
ประโยชน์หลายประการและในประเทศนี้
มีประโยชน์มากกว่าประเทศอื่น เนื่องจาก
ความไม่รู้ของผู้คนและความร้อนแรงของ
ดวงอาทิตย์ แน่แน่นอนว่า ศพจำนวนมากที่ฝัง
ไม่ดีหรือถูกทิ้งไว้กลางแจ้งจะส่งกลิ่นเหม็น
เน่า (...)

นอกจากเรื่องพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา เมลชอร์ ยังแสดงความคิดเห็นในเรื่องความงามในงานสถาปัตยกรรม ในพระพุทธศาสนาในสยามโดยเปรียบเทียบสถาปัตยกรรม พุทธในสยามกับในจีนและญี่ปุ่น

(...) วัดขนาดใหญ่ในจีนและญี่ปุ่น เปรียบเทียบกับพวกพระเจดีย์ที่สร้างใน กรุงเทพฯ ไม่ได้ (...) ไม่มีที่โหนดสักแห่งเดียว จะมีพระเจดีย์อันสวยงาม มั่งคั่งและโดดเด่น เท่ากับสยาม (...) ไฟค์คัลดีลธิร์ลู่กโซติช่วง ในสยามมากกว่าในประเทศอื่นๆ ที่นับถือ พุทธศาสนาเพราะเป็นดินแดนแห่งพระเจดีย์ ไม่มีที่ใดมีเจดีย์งดงาม มั่งคั่งและยิ่งใหญ่ เทียบได้ บรรดาเจดีย์ขนาดใหญ่โตในจีน และญี่ปุ่นเทียบไม่ได้กับพวกเจดีย์ในกรุงเทพฯ ซึ่งสะท้อนยอดสูงให้เห็นในลำคลองในตัว เมือง (...)

เมลชอร์กล่าวถึงวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งเขามีโอกาส ได้เยี่ยมชมในวันก่อนออกเดินทางจากกรุงเทพฯ เขาบรรยาย สภาพวัดไว้ดังนี้

(...) ลักษณะภายนอกไม่มีอะไรแตกต่างจากวัดอื่นๆ ในสยาม เพียงแต่ภายในวัด มีรายละเอียดและของประดับมากเกินไป ทุกหนทุกแห่ง จะเห็นรูปปั้นฝูงลิงนางเงือก ช้างสามหัว จระเข้มีปีก รูปบุคคลที่มีปากใหญ่อ้าปากค้ำ เหมือนกำลังขู่เข็ญตลอดเวลา ฝูงเหลื่อมขนาดใหญ่และสัตว์อื่นๆ อีก นับพันซึ่งเกิดจากจินตนาการแบบไม่ปกติ ของชาวสยาม ภายในวัด อาคารขนาดใหญ่ มีเสาไม้สักขนาดใหญ่ มองเห็นพระพุทธรูป สูง ๕๐ เมตร วัดจากหัวถึงเท้า อยู่ในท่านอน พระเศียรวางอยู่บนแขนขวา ส่วนแขนซ้าย

วางแนบลำตัว ถึงแม้จะอยู่ในท่านอน ยอดพระเศียรอยู่สูง ๒๕ เมตรจากพื้น เล็บมีขนาดใหญ่กว่าคนผู้ชาย ขาทั้งสองลอดเข้าไปในจมูกได้อย่างสบาย พระพุทธรูปทั้งองค์ หุ้มด้วยทองคำเปลว แต่เป็นทองคำเปลวของเมืองจีนที่ราคาถูก พระพุทธรูปจึงไม่งามมากนัก (...)

ประการสุดท้าย เมลชอร์เขียน บันทึกเชิงสรุป เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาว่า

(...) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทันสมัยที่สุดในบรรดาศาสนาของโลกตะวันออก ยกเว้นเรื่องจำนวนผู้นับถือศาสนาพุทธซึ่งไม่อาจเทียบได้กับศาสนาอิสลาม (...) ในสยาม พระพุทธศาสนาได้รับการสืบสานดำรงไว้เป็นอย่างดี ดีกว่าประเทศอื่นๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ด้วยเหตุที่สยามเป็นอาณาจักรแห่งพระเจดีย์ (...)

บทสรุป

ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ชาวสเปนผู้มีการศึกษามีโอกาสรับรู้เรื่องราวของพุทธศาสนาในอาณาจักรสยามไม่มากนักน้อยโดยอาศัยบันทึกการเดินทางของเมลชอร์ ออร์โดญญูช ถึงแม้จะเป็นการเขียนเรื่องไกลตัวสำหรับผู้อ่าน แต่ผู้เขียนมีวิธีการนำเสนอที่ฉลาด โดยโยงเนื้อหาที่ห่างไกลจากวัฒนธรรมสเปนเข้าหาวัฒนธรรมของตนเอง เช่น เปรียบเทียบเรื่องราวของพระพุทธเจ้ากับเรื่องราวของพระเยซูเพื่อให้ผู้อ่านชาวสเปนเข้าใจได้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม หลังการศึกษาหนังสือที่เกี่ยวกับสยามในอดีต เราอาจกล่าวได้ว่า หนังสือบันทึกของเมลชอร์ ออร์โดญญูช เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงของผู้เขียนหลังการพำนักอยู่ในสยามโดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาใน

สยาม แต่นำเสนอเรื่องราวดังกล่าวโดยอาศัยข้อมูลที่มี เป็นภาษาสเปนเพื่อให้ผู้อ่านชาวสเปนเข้าใจได้ง่ายขึ้น
ผู้บันทึกไว้ก่อนหน้านี้ และนำมาเรียบเรียงและถ่ายทอดใหม่



บรรณานุกรม

- Almazón, Tomás y Rodao, Florentino. 2002. “Tras las huellas del elefante blanco: la imagen de Siam en España durante el reinado de Chulalongkorn (1868-1912)”, in **Artigrama**, Num. 17, Zaragoza: Universidad de Zaragoza.
- Ochoa Brun, M. A. 2002. **Historia de la diplomacia española**. Madrid: Biblioteca Diplomática Española, M. de AA. EE.
- Ordóñez y Ortega, Melchor. 1882. **Una Misión Diplomática en la Indo-China. Descripción del viaje de la Legación Española a los Reinos de Annam y Siam**. Madrid: Imprenta de Luis María Puente.
- Tippayasak, Sathaporn. 2007. “Encuentro entre Rama V y Alfonso XII”, in **Actas del Sexto Congreso de Hispanistas de Asia**. Manila: Instituto de Cervantes.
- จันทร์ฉาย ภัคอธิคม. ๒๕๓๒. **กรุงศรีอยุธยาในเอกสารหลักฐานสเปน**. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชนจำกัด./Canchai Pakadhikom. 1989. **Krungsri-Ayuthya nai ekkasanspen**. Bangkok: People Co. Ltd.
- पालเลแก้วซ์, ฌอง-บัปติสม์. ๒๕๔๙. **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. (ฉบับแปลของ ลันด์ ท. โกมลบุตร). นนทบุรี : สำนักพิมพ์ ศรีปัญญา./Pallegoix, Jean-Baptiste. 2006. **Luaruengkrungsayam**. translated by San Toh. Komonlabutra. Nonthaburi: Sripanya Press.